

Natiq HÜSEYNOV

*Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin
Polis Akademiyasının DİO-da əməliyyat-axtarış fəaliyyəti
kafedrasının müəllimi, polis polkovnik-leytenantı
e-mail: ronin.sunday@gmail.com
<https://doi.org/10.6213/MFGQ9811>*

İNSAN HÜQUQ VƏ AZADLIQLARININ TƏMİN EDİLMƏSİ KONTEKSTİNDƏ ƏMƏLİYYAT-AXTARIŞ TƏDBİRLƏRİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

Hüquqi dövlətin əsas prioritetlərindən biri insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasıdır. Cinayətkarlığa qarşı mübarizədə mühüm vasitə olan əməliyyat-axtarış fəaliyyəti bəzən konstitusion hüquqların pozulması ilə müşayiət oluna bilər. Məqalədə bu fəaliyyətin hüquqi əsasları, həyata keçirilməsi zamanı insan hüquqlarının müdafiəsi mexanizmləri və mövcud problemlər təhlil olunur. Beynəlxalq və milli hüquqi aktlara istinad edilərək, hüquqi tənzimin təkmilləşdirilməsi yolları təklif edilir.

Açar sözlər: əməliyyat-axtarış fəaliyyəti, insan hüquqları, konstitusiya, sübutların istifadə edilməsi, qanunçuluq, cinayət-prosessual qanunvericiliyi

Giriş. Əməliyyat-axtarış tədbirləri hüquq-mühafizə orqanlarının cinayətlərin qarşısının alınması və aşkar edilməsi istiqamətində həyata keçirdiyi məxfi və xüsusi üsullarla müşayiət olunan fəaliyyət sahəsidir. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi zamanı insan hüquq və azadlıqlarına müdaxilə riski yarandığından, hüquqi dövlətdə bu tədbirlərin qanunvericiliyə uyğun həyata keçirilməsi və əsas hüquqi təminatların qorunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

1. Beynəlxalq hüquq normalarında insan hüquqlarının qorunması

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin hüquqi çərçivəsi yalnız milli qanunvericiliklə deyil, eyni zamanda beynəlxalq hüquq normaları ilə də müəyyən olunur. Xüsusilə aşağıdakı beynəlxalq aktlar bu sahədə fundamental rol oynayır:

- **Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi** (1948): 3-cü maddədə yaşamaq, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ, 12-ci maddədə isə şəxsi həyata qanunsuz müdaxilənin yolverilməzliyi qeyd olunur.

- **Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt** (1966): 9 və 17-ci maddələr müva-

fiq olaraq azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq, eləcə də şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığını təmin edir.

- **Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası** (1950): 5-ci maddə azadlıq hüququnu, 6-cı maddə ədalətli məhkəmə araşdırmasını, 8-ci maddə isə şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu təmin edir. Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqların məhdudlaşdırılması yalnız qanunla müəyyən edilmiş və demokratik cəmiyyətin maraqlarına uyğun əsaslarla mümkündür.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin pre-sident xarakterli qərarları da əməliyyat-axtarış tədbirləri zamanı insan hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınmasında əhəmiyyətli hüquqi mənbə sayılır.

2. Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyində insan hüquqlarının təminatı

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və digər normativ hüquqi aktları insan hüquqlarının qorunmasını dövlət siyasətinin prioritet istiqaməti kimi müəyyən etmişdir:

- **Konstitusiya**: 12-ci maddədə qeyd olunur ki, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının tə-

min olunması dövlətin ali məqsədidir. 28, 32, 33 və 60-cı maddələr azadlıq, şəxsi həyatın, mənzilin toxunulmazlığı və məhkəmə müdafiəsi hüququnu təmin edir.

- **“Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında”**

Qanun: Qanunun 4-cü maddəsinə əsasən, bu fəaliyyət zamanı insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının pozulması qadağandır. 13-cü maddə isə konstitusiya ilə təmin edilmiş hüquqların yalnız məhkəmə qərarı ilə məhdudlaşdırıla biləcəyini təsbit edir.

- **Cinayət-Prosessual Məcəllə:** Məcəllənin 9-cu maddəsində hüquq və azadlıqların təmin olunması prinsipi qeyd olunur. 125-ci maddəyə görə isə qanunsuz yollarla əldə olunmuş sübutlar sübut kimi hüquqi qüvvəyə malik deyildir.

3. Praktikada mövcud olan əsas problemlər

Praktiki tətbiq səviyyəsində mövcud problemlər arasında aşağıdakıları qeyd etmək olar:

Birincisi, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı qanunçuluq prinsipinin pozulması problemi. Praktikada əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı qanunla müəyyən edilmiş şərtlərə, səbəblərə və əsaslara riayət edilməməsi halları mövcuddur. Məsələn, vətəndaşların konstitusiya hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirlərinin məhkəmə qərarı olmadan həyata keçirilməsi, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı prosessual qaydalara riayət edilməməsi hallarına rast gəlinir.

Bu problemin həlli yolu əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı qanunçuluq prinsipinə riayət edilməsinin təmin edilməsindən ibarətdir. Bunun üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektlərinin əməkdaşlarının peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması, onların insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində bilik və bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi, habelə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üzərində nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi zəruri bir haldır.

İkincisi, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin leqallaşdırılması zamanı prosessual qaydalara riayət edilməməsi ilə bağlı problemlər. Praktikada əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin leqallaşdırılması zamanı prosessual qaydalara riayət edilməməsi halları mövcuddur. Məsələn, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin proto-

kollaşdırılması zamanı protokolun tərtib edilməsi qaydalarına riayət edilməməsi, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin cinayət işinə əlavə edilməsi zamanı prosessual qaydalara riayət edilməməsi halları mövcuddur.

Bu problemin həlli yolu əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin leqallaşdırılması zamanı prosessual qaydalara riayət edilməsinin təmin edilməsindən ibarətdir. Bunun üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektlərinin əməkdaşlarının peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması, onların əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin leqallaşdırılması sahəsində bilik və bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi, habelə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin leqallaşdırılması üzərində nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi zəruridir.

Üçüncüsü, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin sübut kimi qiymətləndirilməsi zamanı subyektivlik problemi. Praktikada əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin sübut kimi qiymətləndirilməsi zamanı subyektivlik halları mövcuddur. Məsələn, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin mötəbərliyinin, aidiyyətinin və kifayətliliyinin qiymətləndirilməsi zamanı subyektiv mülahizələrə əsaslanma, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinə əsassız üstünlük verilməsi və ya əksinə, bu nəticələrin əsassız olaraq nəzərə alınmaması halları mövcuddur.

Bu problemin həlli yolu əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin sübut kimi qiymətləndirilməsi zamanı obyektivliyin təmin edilməsindən ibarətdir. Bunun üçün hakimlərin, prokurorların, müstəntiqlərin və təhqiqatçıların peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması, onların sübutların qiymətləndirilməsi sahəsində bilik və bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi, habelə sübutların qiymətləndirilməsi üzərində nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi zəruridir.

Hüquqşünas alim B. Əsgərov vurğulayır ki, ƏAF nəticələrindən prosessual sübut etmədə birbaşa sübut kimi istifadənin qeyri-mümkünlüyü prosessual və qeyri-prosessual informasiya arasında məzmun əlaqəsinin olmaması ilə bağlı ola bilməz [21, s.208].

Dördüncüsü, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı təxribat və təhrik halları problemi. Praktikada əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı təxribat və təhrik

halları mövcuddur. Məsələn, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı şəxsin cinayət törətməyə təhrik edilməsi, ona cinayət törətmək üçün şərait yaradılması halları mövcuddur.

Bu problemin həlli yolu əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı təxribat və təhrik hallarının qarşısının alınmasından ibarətdir. Bunun üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektlərinin əməkdaşlarının peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması, onların əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı təxribat və təhrik hallarının qarşısının alınması sahəsində bilik və bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi, habelə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üzərində nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi zəruridir.

4. Təklif və tövsiyələr

Yuxarıda sadalanan problemlərin aradan qaldırılması üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab olunur:

- Əməliyyat-axtarış tədbirləri üzrə hüquqi əsasların və prosedurların daha konkret şəkildə normativləşdirilməsi;

- Məhkəmə nəzarətinin effektivliyinin artırılması;
- Leqallaşdırma mexanizmlərinin hüquqi əsaslarla dəqiq tənzimlənməsi;
- Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının insan hüquqları sahəsində ixtisaslaşmış təlimlərə cəlb olunması;
- Qanunsuz sübutlardan istifadənin qarşısını alan sanksiya mexanizmlərinin tətbiqi.

Nəticə. Əməliyyat-axtarış tədbirləri cinayətkarlıqla mübarizədə və ictimai təhlükəsizliyin təmin olunmasında vacib rol oynasa da, bu tədbirlər insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ilə uyğunlaşdırılmalıdır. Bu məqsədlə həm beynəlxalq hüquq normalarının, həm də milli qanunvericiliyin tələblərinə tam riayət olunması, hüquqi mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi və hüquqi mədəniyyətin artırılması zəruridir. Bunun üçün də hüquq sahəsinin inkişafına xüsusi yer verilməli, bu sahədə elmi araşdırmalar daha da dərinləşməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. <https://e-qanun.az/framework/897>
2. Azərbaycan Respublikasının “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Qanunu, 28 oktyabr 1999-cu il, № 728-IQ. <https://e-qanun.az/framework/2938>
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. https://frameworks.e-qanun.az/0/c_c_14.html
4. “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 28 oktyabr 1999-cu il, № 727-IQ. <https://e-qanun.az/framework/2937>
5. “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 10 iyun 1997-ci il, № 310-IQ. <https://e-qanun.az/framework/3933>
6. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 12 fevral 2015-ci il tarixli Qərarı. <https://constcourt.gov.az/ru/decision/1159>
7. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin kommentariyası. Ümumi hissə. C.H.Mövsumovun redaktəsi ilə. -Bakı, -2012. -680 s.
8. Mövsümov C.H. Sovet cinayət prosesi. Dərslik. -Bakı: Maarif, -1989, -312 s.
9. Cəfərquliyev M. Azərbaycan Respublikasının Cinayət prosesi, Bakı: Qanun, -2018, -852 s.
10. Abbasova F.M. Cinayət prosesi. Dərslik. Ümumi hissə. Yenidən işlənmiş 2-ci nəşr. “Zərdabi LTD”MMC, -Bakı. -2015, -412 s.
11. Əsgərov Z.A. Konstitusiyası hüququ: Dərslik. -Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, -2011, -760 s.
12. Hüseynov S., Səlimov K. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin hüquqi əsasları və bəzi aktual məsələlər. Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmusu 01/2010. -Bakı: Adiloğlu, -2010, -185-194 s.
13. K.Səlimov, Ş.Hüseynov və b. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin əsasları (elmi-nəzəri, hüquq əsasları və təcrübi aspektləri). Dərslik. -834 səh.
14. Allahverdi Mahmudov. Cinayət mühakimə icraatı zamanı sübutetmədə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nə-

ticələrindən istifadə edilməsinin kriminalistik aspektləri. Polis Akademiyasının Elmi Xəbərləri / № 1 (41), 2024, s.13-19.

15. F.Muradov, N. Salmanzadə. Cinayət-axtarış hüququnun əsasları. 100 suala 100 cavab. Dərs vəsaiti. DİN-in Polis Akademiyası. -Bakı. -2014, -162 s.

16. B.M. Əsgərov. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin ədalətli müdafiə hüququnun təmin edilməsində yeri və rolu. Bakı Universitetinin Xəbərləri, Sosial-siyasi elmlər seriyası - №2, -2023. -197-209 s.

17. Zeynalov O.Ə. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin gedişində əldə edilmiş materiallardan sübut kimi istifadə edilməsi problemləri: Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. -Bakı, -2017, -28 s.

18. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 N 174-ФЗ.

19. Федеральный закон “Об оперативно-розыскной деятельности” от 12.08.1995 N 144-ФЗ.

20. Шефер, С. А. (2018). Доказательства и доказательства по угольным делам. М.: Норма, с. 234.

21. Заюева С.А., Зейналова Л.М., Громов Н.А., Гухин А.Н., Варева Н.П. Оперативно-розыскная деятельность: совершенствование форм включения ее результатов в уголовный процесс. М. 2004, 104 с.

Натик ГУСЕЙНОВ

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА

РЕЗЮМЕ

Одним из приоритетов правового государства является обеспечение прав и свобод человека. Оперативно-розыскная деятельность, являясь важным инструментом правоохранительных органов в борьбе с преступностью, может сопровождаться нарушениями конституционных прав. В статье анализируются правовые рамки оперативно-розыскных мероприятий, механизмы защиты прав человека при их проведении и существующие проблемы. Ссылаясь на международные и национальные нормативно-правовые акты, предлагаются пути совершенствования правового регулирования.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, права человека, конституция, использование доказательств, законность, уголовно-процессуальное законодательство

Natig HUSEYNOV

IMPLEMENTATION OF OPERATIONAL-SEARCH MEASURES IN THE CONTEXT OF ENSURING HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

SUMMARY

One of the key priorities of a legal state is the protection of human rights and freedoms. While operational-search activities are an essential tool for law enforcement agencies in combating crime, they can sometimes lead to violations of constitutional rights. This article analyzes the legal framework of such activities, the mechanisms for protecting human rights during their implementation, and the existing challenges. Based on international and national legal acts, the paper offers proposals for improving legal regulation.

Key words: operational-search activity, human rights, constitution, use of evidence, rule of law, criminal procedure legislation